

TALÁLKOZÁSAIM SZABÓ ÁRPÁDDAL

Ez az írás nem publikálás céljából készült. Szerzőjétől eredetileg jelentést, tanúságtételt kértek egy kommunista harcos életének valóságghú rekonstruálásához. Amikor e más célra készült írást lapunk most közléteszi, ezzel tisztelegni kíván a harminc éve mártírhalált halt, megbecsült munkatársa előtt.

Az írás — céljának megfelelően — sok olyan felsorolás-szerű adatot tartalmaz, amely nélkülözhetetlen a további kutatás számára, de megnehezíti az olvasást. Az ilyen passzusokat a szerző az adatoktól tehermentesítve szögletes zárójelbe foglalta, vagy elhagyta, és azt szögletes zárójelbe zárt három ponttal jelölte.

A SZERKESZTŐSÉG

Szabó Árpáddal — akit 1943 elején az aradi sziguranca pribékjei gyilkoltak meg — először 1935-ben vagy 1936-ban találkoztam Temesváron.

[Néhány évjáratomhoz tartozó barátommal — az akkoriban elapadó cserkészélet volt vezetőivel — együtt, ebben az időben kezdtünk eljárni a Magyar Párt helyi ifjúsági tagozatába, melynek tevékenysége akkoriban inkább táncos szórakozásokban, meg pingpong-csátákban merült ki.] Itt, a temesvári Magyar Ház termeiben zajló pingpong-, bajnokságokon“ láttam először Szabó Árpádot, akit akkor még — előttünk, fiatalok előtt — csak a kolozsvári egyetemisták vörös bársony diáksapkája övezett a főiskolások nimbuszával. Rövid idő alatt azonban másért is érdekessé vált előttünk ez a zömök, inkább alacsony termetű, de szívós, mongolos arcú fiú. Megtudtuk, hogy jogot hallgat, hogy a *Brassói Lapok* és a *Népűjság* tudósítója (ez nem volt jó ajánlólevél a Magyar Párt tájékán), aztán valahonnan azt is tudtuk (vagy tudni véltük), hogy verseket is ír. Viselkedésében is volt valami, ami megkülönböztette az átlagtól. Nem emlékszem arra, hogy valaha is a hangerővel tette volna nyomtatékossá mondanivalóját (pedig akkor és ott igencsak divott a hangoskodás), ha szölt, inkább visszafogott volt, a megszokottnál csendesebb, mégis oda kellett figyelni a szavára.

Magyarságtudatom — és nem voltam egyedül akkor e téren — abban az időben kezdett feltöltődni — Petőfi, Ady, Szabó Dezső, Móricz Zsigmond nyomán — szociális tartalommal. Akkoriban kezdtem ráébredni korábbi magyarkodásaink tartalmatlanságára, sőt káros nacionalizmusára. És ebben a tisztulási folyamatban jelentős szerep jutott azoknak a szűkebb baráti körben lezajló, sokszor parázs vitáknak, amelyekben Szabó Árpádnak tulajdonképpen jóval nagyobb volt a szerepe, mint ahogy akkor nekünk tűnt. Ez a szűkebb — főként volt cserkészvezetők-

ből kialakult — baráti kör az összejövetelek után, mintegy azok eseményeit meg tárgyalandó verődött össze.

[Jellemző, hogy milyen sok volt e körben az olyan fiatal, akinek iskolai pályája — igen élénk intellektuális érdeklődése ellenére — kisiklott a mostoha társadalmi feltételek miatt. Az egyiket, szegényparaszt származása ellenére, kitűnő képességei segítették el az érettségi vizsgák küszöbéig. Teológiára készült — nem utolsósorban **stipendium-megmondásokból** —, de az érettségin háromszor is elbuktatta a vizsgabiztos. Egy másiknak középiskolai tanulmányait vasutas apja sikertelen nyelv-vizsgálója törte derékba: az alacsonyabb beosztás mellett már nem futotta fia tandíjára, aki fogtechnikus lett. A harmadik soha nem is gondolhattott középiskolára, cukrász volt, és autodidaktaként tett szert műveltségére. A negyedik, bár szülei anyagilag bírták volna, nem vállalta az iskolában rá váró diszkrimináció vesszőfútasát, inkább elment kelme-festőnek. Az ötödik, a hatodik éppen kicsapott diák volt...]

Szabó Árpád e szűkebb körben mindöknél idősebb és tapasztaltabb volt. Bevallatlanul is tiszteltük, miközben gyakran szenvedélyesen vitatkoztunk vele. Tekintélyére a felmerülő kérdések körüli viták során tanúsított nagyon határozott, de sohasem agresszív szerepével tett szert. Ezt a szerepet ma szókratészinek merném nevezni. Valóban gyakran folyamodott a rákérdezés módszeréhez, s ilyenkor ritkán lehetett megkezdni a logikus választ, és e logikus válaszok rendszerint a határozott állásfoglalások felé tereltek a vitát. Az ilyen válaszok megfogalmazását szívesen engedte át aztán nekünk.

Mi volt e viták tárgya? Akár valamely napi esemény, magatartás, időszerű cikk, akár egy olvasmányélmény szolgáltatotta az apropót, rendszerint elérkeztünk az elvi kérdésekhez. A leggyakrabban a nemzeti elnyomás ténye, illetve a nemzeti jogok problémája, perspektívái kerültek napirendre, de gyakran a föld-, a parasztkérdés volt terítéken, s ennek kapcsán általában a szociális problémák, illetve azok sajátos vetületei — avagy sajátos felvetései vagy elsikkasztásai. Például: a zsidókérdés néven ismeretes, akkor megkerülhetetlen ingoványos terület. Munkásosztály, ipar, az osztályharc városi frontja ritkábban és rendszerint valamely más problémából eredően tűnt fel vitáinkban. A Szovjetunió, kommunizmus stb. tárgykör pedig emlékezetem szerint csak egyszer, amikor — már nem tudom, honnan, ki hozta, lehet, hogy éppen Szabó Árpád — Illyés Gyula oroszországi útijegyzeteit tartalmazó könyve vándorolt közöttünk kézzől kézre. E könyv kiváltotta megújuló, izgalmas vita sok mindent összekavart, illetve sok mindent elrendezett akkor tudatunkban.

Szabó Árpád — ha nem is sok szóval — eléggé határozott irányt tudott szabni vitáinknak. A jogfosztó, elnyomó, nacionalista kormányzat iránti ellenszenvünk egyértelmű és világos volt; ezen a téren nem sok problémát okozhattunk neki. Viszont energiát kellett fordítania arra, hogy ne azonosítsuk a román népet a polgári román kormánnyal. Ezen a téren sokszor fölényesen győzött argumentumaival, máskor egy-egy vele vitába szálló példákra, nem kevés konkrét példára tudott hivatkozni (a kisebbségek jogfosztásából hasznot húzó vagy annak akár „érdeklentesen“ tapsoló „többségi“ kisemberek szomorú példáira), amelyek nyomán alaposan összezavarodni látszott az elméleti képlet.

Ennél könnyebben tudta a magyar úri politika ellen fordítani plebejusi indulatainkat, akár Horthy-Magyarország népnúzó úri osztálya került terítékre (főként a népi írók, falukutatók, a Márciusi Front ellenzéki, leleplező publicisztikája és irodalma nyomán), akár a Magyar Párt vezetőségének úri kaszinói, ökonzervatív szelleme és stílusa. Kezdetben kevesebb figyelemre méltattuk, és csak fokozatosan értettük meg, miért foglalkoztatja annyira a hitlerizmus veszedelme, és hogy miből is áll ez a veszedelem. Történelmi példákkal (főként 1848—49!) értette meg a Duna menti kis népek egymásrautaltságát és azt a veszélyt, hogy egy terjeszkedő imperializmus egymás ellen játszhatja ki ezeket a népeket, ha kis külön számláik törlesztgetésétől, illetve ennek megcsillanó lehetőségétől elvakulnak, és nem látják meg az igazi nagy veszedelmet, amely mindet fenyegeti, ha nem ismerik fel idejében, hogy igazi létérdekeik mennyire közösek. Ennek a témának szerves kiegészítője volt, hogy egy kisebbségnek a fasizmus csak a veszét okozhatja, hogy egy kisebbség csak a demokráciától várhatja sorsa jobbrafordulását.

A legkülönbözőbb témák során újra és újra Ady volt az érve. Szinte kifogyhatatlan volt a témákhoz szóló Ady-verssorok és -versek idézésében. S minthogy akkoriban mind Adyba voltunk szerelmesek, talán ez volt számunkra a legimponálóbb nála, és a legmeggyőzőbb is: Ady tekintélye és váteszi szavai.

A Magyar Párt ifjúsági tagozatában is voltak változások. Szaporodtak a bíráló hangok, az ellenzékiesség az „öreguras begyepesedtség”-gel szemben. Ez az ellenzékiesség azonban, különösen kezdetben, kétarcú volt: nemcsak baloldali-demokrata, de szélsőjobb fasiszta demagóg hangnemben is jelentkezett. A passzív többség továbbra is a langyos egyletesdit játszotta, de a polarizálódás vitákban, szóváltásokban kezdett megnyilvánulni. Ezek során aztán egy idő múlva a passzív kispolgárok hangulata is kezdett a szélsőjobb hangoskodók ellen fordulni. Ehhez jelentősen járult hozzá a számban gyarapodó demokrata csoport viszonylag higgadt, érvelő, felelősségteljes magatartása, amelynek kialakításában kétségtelenül jelentős szerepe volt Szabó Árpádnak — bár a vitákban, a „fórumon” nem sokat szerepelt.

De szerepe volt annak is, hogy a szélsőjobb hangoskodók közül egy idő után néhány németes nevű főkolompos elmaradt, illetve — mint kiderült — germán eredetét felfedezve, a Deutsche Jugendhez pártolt át: a tegnapi „magyar testvérek” fehér harisnyás, fekete kordbársony rövidnadrágos, antant-szíjas DJ egyenruhában feszítettek Temesvár utcáin. Ez aztán nem maradt hatástalan a magyar párti ifjúság addig passzív többségére sem: árulásnak minősült. S ezt még fokozta a mozgólódó temesvári német hitleristák arroganciája, sokszor sértő, lekezelő viselkedése — aminek a tudatosítását természetesen igyekeztünk minél hatásosabban rögzíteni.

Ez volt a hangulat a temesvári ifjúsági tagozatban 1937 tavaszán-nyarán, tehát a Vásárhelyi Találkozó előkészítésének időszakában. Ezek az előkészületek egyébként nem keltették fel különösebben érdeklődésünket. Annál inkább a figyelem középpontjába került a lezajlott találkozó, az ott megvalósult egység.

1937 őszén Aradra kerültem, ahol hamarosan szervezeten is bekapcsolódtam — a MADOSZ keretében — az illegális forradalmi mozgalomba.

(Beszervezésemben lehetett némi szerepe — tudtom nélkül — Szabó Árpád esetleges ajánlásának is.) Amikor a következő (1938-as) nyáron látogatóban egy hetet Temesvárt és környékén töltöttem, csak néhány barátommal találkoztam. Szabó Árpáddal nem. Nem is érdeklődtem felőle. Nem volt kétséges számomra, hogy ő is a mozgalomhoz tartozik, s mint novícius nagyon is komolyan vettem a konspirációs szabályokat. [...]

*

Második találkozásom Szabó Árpáddal (1939—1940 nyarán) nem személyes találkozás volt. Ő akkor a MADOSZ hetilapját, az *Erdélyi Magyar Szót* szerkesztette Kolozsváron. Én Aradon 1938-tól előbb a MADOSZ, majd a KISZ szervezetében tevékenykedtem. 1939-ben jelentek meg az első cikkeim Franyó Zoltán temesvári lapjában, a *6 Órai Újságban*. Nemsokára az aradi pártszervezettől azt a megbízatást kaptam, hogy egyéb szervezeti feladataim mellett küldjek az *Erdélyi Magyar Szónak* mozgalmi híreket és kommentárokat. Ezt a tevékenységet főleg 1940 elejétől elég rendszeresen folytattam. Írásaim részben eredeti formájukban, részben más anyagokkal összevonva, feldolgozva jelentek meg a lapban. Szabó Árpád szerkesztői munkáját nem állt módomban közelről megismerni — csak eredményét, az egyre javuló lapot. [...]

*

Közvetlenül a bécsi döntés után körülbelül hat hétig (1940 szeptember—november) szervezeti kapcsolatom volt Szabó Árpáddal — Aradon.

Szeptember közepe táján közölték velem, hogy KISZ-szervezeti kapcsolataimat át kell adnom, átmenetileg újra MADOSZ-vonalon fogok dolgozni. A megadott jelszavas találkán pedig Szabó Árpád jelent meg mint a MADOSZ tartományi bizottságának (Temesvár) szervezője. Ő kapcsolt össze azzal az elvtárssal, akivel a következő hetekben együtt dolgoztam, és akit később a felszabadulás után Kolozsvárt Feleki Károlynak ismertem meg. Feladatunk, amelyet Szabó Árpád vázolt előttünk, a MADOSZ aradi szervezeti kereteinek kiépítése volt, miután a bécsi döntést követő megbolydulás nyomán szétzilálódott, gyakorlatilag megszűnt Aradon a MADOSZ-szervezet.

Feladatunk jól körülhatárolt volt. Arad meghatározott kerületeiben (Pernyáva, Buzsák, Séga, Gáj) kellett MADOSZ-bizottságokat megszerveznünk (lehetőleg minden kerületnek a maga bizottságát, tehát négyet). Ehhez fel kellett kutatnunk és a szervezeti életbe újra bekapcsolnunk olyan korábbi MADOSZ-aktivistákat, akik az elköltözések következtében felbomlott korábbi bizottságokban működtek, és feltehetőleg helyben maradtak, de megszakadt a kapcsolatuk a mozgalommal, időlegesen elszigetelődtek. A feladat elvégzéséhez számíthattunk néhány belvárosi, Mosóczy-telepi, Újarad-zsigmondházi megmaradt MADOSZ-aktivista vagy MADOSZ-bizottság segítségére. Ezekkel a kapcsolatot maga Szabó Árpád tartotta.

A nem kis gonddal járó feladatot úgy sikerült (részlegesen) teljesíteni, körülbelül hat hét alatt, hogy az említett kerületekre kiterjedő két bizottság talpraállításával lehetővé vált egy életképesnek ígérkező városi

MADOSZ-bizottság létrehozása. Ezután visszatértem a KISZ-szervezetbe.

A szóban forgó hat hét alatt négy vagy öt alkalommal találkoztam Szabó Árpáddal, a helyzet s az abból fakadó teendők tüzetes megbeszélése végett. E találkozások során alkalmam volt közelebbről megismerni munkatílusát, politikai tájékozódását, irányító munkáját. Erről érdemesnek tartom néhány szót szólni.

Kétségtelen, hogy az 1940. év ősze minden addiginál súlyosabb korszak kezdetét jelentette mind az illegális forradalmi mozgalom, mind a dél-erdélyi, bánági magyarság számára. A bécsi döntéssel két ország vált egyszerre Hitler vazallusává. Ez kezdettől világos volt minden antifasiszta számára, és ezt súlyos politikai vereségként éltük át. A valóság pedig túltett a legsötétebb pesszimizmuson is. Elszabadult a zöldinges terror, és többé senki sem érezhette biztonságban magát, aki antifasiszta volt. [...] Sokan Észak-Erdélybe távoztak. Én pedig — és nyilván még sokan mások — annak tudatában, hogy mindenki nem mehet, s hogy ennek következtében minél többen mennek, annál nehezebb lesz azoknak, akik nem mehetnek, ezt az itthagytak elárulásának tekintettem. Annál is inkább, mert úgy tudtam, hogy odaát is fasizmus van, amely csak abban különbözik a románaitól, hogy más nemzeti színekkel álcázza magát. [...] Akkor ezt az eltávozást, amelynek következtében felére apadt a város magyarsága, súlyosan eltűntem, s hogy MADOSZ-aktivisták, sőt párttagok is máról holnapra eltűntek, azt egyenesen árulásnak, megbélyegzendő dezertálásnak tekintettem. Azt vártam volna a párttól, a mozgalomtól, hogy a forradalmár fegyelem nevében egyértelmű szigorral foglaljon állást ebben a kérdésben.

Szabó Árpád ezt a túlbuzgóságot higgadt, racionális érveléssel hűtötte le. Egyetértett azzal, hogy felvilágosító munkánkkal minél szélesebb rétegekben kell tudatosítanunk azt, hogy aki elmegy, az az ittmaradók helyzetét nehezíti; hogy a kommunisták távozása ügyében sejtjüknek, szervezetüknek is kell hogy legyen véleménye. Helytelenítő vagy helyeslő — s ez szerinte már minden számbavételétől függ. A felsorakoztatott és egyes konkrét esetekkel demonstrált észrevételeiből itt csak néhány alapvető gondolatot idéznék: vannak, akikre itt a változott helyzetben a biztos lebukás, internálás vagy még rosszabb várhat. Vállalnám-e valamely elvtársammal szemben a felelősségét annak, hogy mindenre való tekintet nélkül ittmaradásra kényszerítem és ezzel kiszolgáltatatom a biztos lebukásnak? De lehetnek bonyolult családi vagy más természetű viszonyok, amelyek a felfordult helyzetben egy ilyen lépést indokolttá tehetnek. Nem ítélezhetünk eleve, kollektíven, mert ez előítélet lenne. Az egész fájdalmas folyamattal kapcsolatban van egy jól megokolt elvi álláspontunk, de ezen túl minden egyéni esetet csak külön-külön ítélezhetünk meg. Lehet, hogy másnak ellentmondtam volna. Róla tudtam, hogy ő Kolozsvárról jött vissza a Bánágba a nehezebb körülmények között helytállni. Számomra ez, személyes helytállása hitelesítette igazán önmagában is meggyőző érvelését.

Nagyon imponált nekem akkor az a nyugalom és körültekintés is, amellyel Szabó Árpád az illegális forradalmi munkában annyi energiát felemészítő konspiratív óvintézkedéseket értelmezte és alkalmazta. Eltérően másoktól, akik ilyen alkalmakkal az óvintézkedések körüli fontos-

kodással szinte fetiszizálták a konspirációt (ismertem közöttük olyat, aki a konspirációs szabályok kínos számontartása mellett végül elemi szarvas-hibán bukott le). Szabó Árpád ezt a feladatot úgy kezelte, mint a jó munka szükséges technikáját. Lelkiismeretesen és nem kevés ötlettel alkalmazta, anélkül hogy különös lelkesedést mutatott volna iránta.

Jellemző volt már az első jelszavas találkozásunkkor tanúsított helyzetfelismerése és tájékozódása. A jelszavas találka is azon a feltevésen alapult, és az előírások szerint az lett volna jó, hogy névleg nem ismerjük egymást. Most viszont — kezdte Szabó Árpád a helyzet tisztázását — az volna a hiba, ha azon az alapon beszéljük meg, hogy mit keresünk mi együtt, mintha nem ismernénk névleg egymást. De hol ismerkedtünk meg? A temesvári Magyar Ház nem jó, mert most az is vörös posztó lehet, viszont — mondta — Szabó Géza* már nincs Temesváron, „átment“ (ti. Észak-Erdélybe). Mikor találkoztam utoljára vele? Közöltem, hogy 1938 nyarán néhány napig a vendége voltam. Az apja dinnyeföldjén őrizték a dinnyét.

— Ez jó — mondta, de nem 1938-ban, hanem 1937-ben. Én is ott voltam: a pótérettségire készítettem elő. Öregem — nevetett fel hamiskásan —, micsoda dinnyék voltak azok! — És miután tisztáztunk még néhány részletet (hol is volt az a föld stb.), rátértünk a feladatokra.

Amikor elváltunk, meg kellett állapodnunk a következő találkozó helyében és időpontjában. Előzőleg szó került arról is, hogy el szoktam járni a Kultúrpalota olvasójába. Érdeklődött: megvan-e ott a *Revista Fundațiilor Regale*. Aztán megállapodtunk: az olvasóban találkozunk, én már jó félórával hamarabb böngészek valamit. Ott ismerősként üdvözljük egymást, ő majd a lap múlt évi tartalomjegyzékét fogja átnézni — ez nem igényel elmélyedést, hamar végezhet vele, kiír majd két címet is, aztán együtt távoznak, ki a közeli Maros-partra, ahol könnyű áttekinteni a terepet. Így is történt.

Amikor aztán a létrehozott MADOSZ-bizottság felkapcsolására került sor (ez volt akkor MADOSZ-működése utolsó aktusa), elmondtam, hogy akivel össze kell kapcsolnom, fiatal magántisztviselő, szüleinél lakik, Pernyávan, apja pedig az aradi református egyház presbitere. Megkérdezte, hogy ki a református templom lelkipásztora, tudok-e közelebbit róla. Tudtam, hogy Tarnóczy Lajos tiszteletes rokonszenves, régi vágású liberális úr. Megjegyezte, hogy mai nap érdemes lehet meghallgatni egy ilyen papember vasárnapi prédikációját. Aztán kitűzött egy következő találkozót (valószínűleg azért, hogy közben ellenőrizze, kivel is kerül kapcsolatba — én a konspiratív szabályoknak megfelelően például a neve iránt nem érdeklődtem). A következő találkozón aztán közölte velem: vasárnap mindhárman a templomba megyünk, végigénekeljük a soron lévő zsoltárokat, keresztyénekhez illő áhitattal meghallgatjuk az ígét, istentisztelet után a templom előtt összehozom őket, aztán én más irányba távozom. Hanem a fiúnak nem kell tudnia előre, hogy most új emberrel kapcsolják össze. Így is történt, és ezzel meg is szűnt a mozgalmi kapcsolatom Szabó Árpáddal. [...]

*

---

* Aki sikertelen érettségije miatt sosem kezdhette meg teológiai tanulmányait.

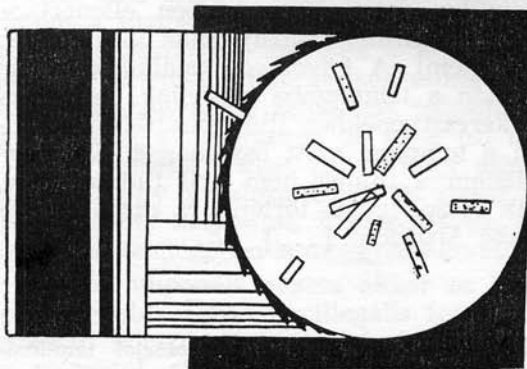
Utolsó találkozásunk drámai és tragikus találkozás volt és néma egyben: csak a tekintetünk találkozott.

1943 februárjában és márciusában, a börtönből való „szabadulásom“ és az internálás között Aradon, hetente kétszer kellett jelentkeznem a szigurancán egy Samoilă nevű rendőrtisztnél, aki egy erre a célra szánt nálam levő noteszbe igazolta minden egyes jelentkezésemet. Egy ilyen alkalommal — február vége vagy március eleje lehetett — amint benyitottam Samoilă komisszár szobájába, szemben velem ott állt, kiskabátban, nyakkendő nélkül Szabó Árpád. A helyzet számomra nem volt ismeretlen: nyilván kihallgatásra vezették elő; és a lélektani „megdolgozás“ céljából álltatták, hátha puhul tőle. Nem tudom, hány másodpercre találkozhatott a tekintetünk. Egy harsány „ieși afară!“ kiáltásból tudtam meg, hogy még más is van a szobában, maga Samoilă, aki — mikor már kifelé fordultam — utánam kiáltott, hogy várjak odakint.

Kint vártamban igyekeztem rendet teremteni a fejemben. Kizárt dolog, hogy ne ismert volna fel. Mégis tökéletes közönnyel nézett rám. Tehát: „nem ismer“. De vajon az én tekintetem nem árult-e el valamit? Tény, hogy mint rendőri felügyelet alatt álló, szabadulásom óta a konspirációs szabályoknak megfelelően — semmi mozgalmi kapcsolatom nem volt. Tehát ezen a téren nem lehet baj. Tehát, bármi lesz is: én nem ismerem.

Nemsokára kijött a rendőrtiszt, felelősségre vont, hogy miért léptem be kopogtatás nélkül (kopogtattam). Aztán aláírta a jelentkezési noteszt, és utamra engedett. Most már azon töprenghettem, hogy mit jelenthetett Szabó Árpádnak az én váratlan megjelenésem. Új problémát? Meddig várhatta, hogy esetleg szembesítsenek? Rájöhetett-e a helyzetből, hogy véletlenről van szó? Próbáltam újra magam elé idézni, ahogy láttam. Az arca meggyötört volt. De verés látható nyomait nem tudtam felidézni emlékezetemben. Mert még előtte volt? Vagy mert ez a pár másodperc nem bizonyult elégnek az ilyesmi észleléséhez? Erre ma sem tudok felelni.

Ez volt az utolsó találkozásunk. Nemsokára megtudtam, hogy Szabó Árpád behalt a szigurancán elszenvedett kínzásokba.

Péter Rózsa rajza